

*До спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01
національного університету
«Одеська юридична академія»
(65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23)*

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора юридичних наук, доцента, професора
кафедри теорії та історії держави і права Одеського державного
університету внутрішніх справ Матвєєвої Лілії Георгіївни
на дисертацію Дудник Руслани Миколаївни «Галузева диференціація
українського права: поняття, рівні і тенденції розвитку», подану на
здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за
спеціальністю 12.00.01 - теорія та історія держави і права; історія
політичних і правових учень**

Вивчення тексту дисертаційного дослідження, автореферату та наукових праць здобувача, опублікованих за обраною темою, дають підстави зробити наступний висновок.

Актуальність теми дисертаційного дослідження.

У транзитивний період складність і динамізм змін, що відбуваються в системі суспільних відносин обумовлюють особливості розвитку системи права. Теоретико-правовий аналіз галузевої диференціації українського права необхідний у зв'язку з динамічною зміною системи суспільних відносин, що в свою чергу вимагає створення нових і вдосконалення існуючих правових засобів, з метою підвищення ефективності дії права. Система права є складовою частиною національної правової системи і у зв'язку з цим тенденції її розвитку та модернізації мають розглядатися скрізь призму правових реформ, що сьогодні відбуваються. Тому формування сучасної науково обґрунтованої концепції галузей права має велике теоретичне і практичне значення. Воно має сприяти більш

глибокому розумінню зв'язку українського права з процесами розвитку суспільства, його можливостями впливати на суспільні процеси, що змінюються, має визначати вихідні положення для вибору оптимальних форм і методів правового регулювання окремих видів суспільних відносин. Галузевий розвиток українського права, пов'язаний з розподілом правових норм за певною системою, визначає ефективність їх впливу на ті чи інші суспільні відносини і допомагає визначити шляхи удосконалення права з метою ефективного регулювання суспільних відносин. Крім того, галузеве розташування правових норм удосконалює законодавчу техніку та ефективність правозастосовної діяльності. Галузева диференціація українського права є важливим напрямком розвитку правової сфери. При цьому диференціація та фрагментація правового регулювання тягнуть за собою утворення усе нових галузевих об'єднань правових норм. Виникнення комплексних галузевих утворень залежить від ступеня розвиненості правової системи, від взаємодії її з іншими нормативними системами суспільства. Утім серед вчених-правознавців немає єдності з приводу комплексних галузей права. Проблематика галузей українського права пов'язана з вивченням системних явищ і має теоретичну і практичну значущість, оскільки вона торкається питань встановлення такого основоположного поняття юриспруденції, як галузь права. Це питання пов'язане також із визначенням зв'язків галузей права між собою. Зазначене визначає актуальність і значущість галузевої характеристики українського права, її підстав та критеріїв у сучасних умовах, а також ієрархії галузей українського права.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Додатковим підтвердженням актуальності теоретичного осмислення галузевої диференціації українського права є відповідність дисертаційного дослідження плану науково-дослідної роботи кафедри загальнотеоретичної юриспруденції «Наступність та оновлення як тенденція розвитку держави і права сучасної України» та науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» на 2011–2015 рр. «Теоретичні

та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер 0110U000671).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Результати дисертаційного дослідження Р.М. Дудник є переважно обґрунтованими, оскільки вони отримані завдяки використанню наукових джерел, належного опрацювання нормативної основи дослідження. Дослідження та визначення загальнотеоретичних підходів до галузевої диференціації українського права, її рівнів та тенденцій розвитку передбачає звернення до науково-теоретичної спадщини вчених-правознавців, роботи яких у сукупності утворюють методологічну основу будь-якого дослідження. Дисертантом проаналізовано праці вітчизняних та зарубіжних учених, що досліджували та розробляли теоретичну базу вивчення підходів до галузевої диференціації українського права та виявлення особливостей її розвитку, серед яких: Д. М. Азмі, С. С. Алексєєв, М. Й. Байтін, Ж. Л. Бержель, Н. А. Гущина, М. А. Дамірлі, В. В. Дудченко, В. В. Завальнюк, Д. А. Керімов, М. І. Козюбра, О. Л. Копиленко, М. В. Кравчук, О. В. Малько, М. М. Марченко, М. Г. Матузов, А. В. Міцкевич, В. П. Мозолін, Т. Є. Мураховська, В. С. Нерсисянц, Ю. М. Оборотов, Н. М. Оніщенко, П. М. Рабінович, О.Ф. Скаун, Ю. О. Тихомиров, Є. Б. Хохлов та ін.

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України та законодавство України. Наукові положення, викладені у дисертації, ґрунтуються на грамотному використанні сучасних підходів та методів наукового пізнання, які обрані із врахуванням визначеної мети та сформульованих задач.

Методологічною базою дослідження є теорія наукового пізнання соціально-правових явищ, сучасні уявлення теорії про право. Так, для досягнення цілей дослідження застосовано низку підходів, принципів та методів дослідження. Використано діалектичний, історичний, порівняльно-

правовий, системний, герменевтичний, інституціональний та функціональний методи.

З позицій синергетичного підходу право розглядалось як багатоаспектна, поліджерельна, нерівноважна, відкрита та незавершена соціорегулятивна система, яка перебуває у процесі постійного формування та еволюції відповідно до діючих у суспільстві нелінійних законів та механізмів відбору. З урахуванням синергетичного підходу до системи права та її галузевої структури завданням юридичної науки є не тільки констатація існування усталених у процесі правової історії людства галузей права та намагання винайти критерії для їхнього розмежування, але й прогнозування та обґрунтування напрямків удосконалення системи права, у тому числі і шляхом створення наукових концепцій нових галузей права на основі пізнання суспільних потреб у їхньому існуванні, формулювання принципів галузей права. Системний методологічний підхід застосовано для дослідження системи права та зв'язків між її компонентами.

В основу дисертаційного дослідження покладено діалектичний метод, завдяки якому здійснено аналіз сутності галузі українського права та галузевого поділу права. Використання історичного методу дозволило визначити генезис становлення та розвитку окремих галузей українського права; порівняльно-правовий метод дозволив здійснити порівняльний аналіз сутнісних та змістовних особливостей деяких нових галузей українського права та галузей права у розвинених зарубіжних державах. Для поглиблення понять «система права» та «галузь права» широко використано системний метод. Застосування герменевтичного методу дозволило детальніше дослідити сутнісний зміст категорії «галузь права». В основу дослідження нових галузей українського права покладено використання інституціонального та функціонального методів у їх органічному поєднанні для відокремлення їх норм, інститутів, юридичних джерел у системі українського права.

Методологічні засади дослідження та його нормативна й емпірична база в цілому відповідають сучасним вимогам до наукових праць теоретико-

правового спрямування. Заслуговує на підтримку логіка викладеного матеріалу. Структура дисертації послідовно розкриває природу, зміст та сутність загальнотеоретичних підходів до галузевої диференціації українського права та виявляє її рівні та тенденції розвитку.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформованих у дисертації.

Проблематика, обрана для осмислення у дослідженні в її авторській інтерпретації, деталізована через визначення об'єкту, предмету, мети й завдань дослідження, а також реалізована відповідним чином у структурі дисертації. Так, основна мета дослідження полягає у тому, щоб на основі комплексного і системного аналізу розглянути особливості сучасного етапу розвитку галузей українського права та визначити основні чинники, що впливають на цей процес, обґрунтувати концепцію розвитку галузей права в сучасних умовах, що відбиває напрямки та тенденції розвитку системи українського права.

До ключових проблем теоретичного дослідження галузевої диференціації українського права, які розв'язувались в дисертації, слід віднести такі:

виявлення загальнотеоретичних особливостей становлення та етапів формування нових галузей українського права, які складаються із прийняття правових норм, що регулюють нові суспільні відносини або їх новий аспект; об'єднання цих норм в інститути права; утворення комплексних правових інститутів; породження інститутами нових норм права; утворення складного міжгалузевого інституту; породження складним міжгалузевим інститутом права нових норм; становлення та розвиток нової галузі права;

основні напрямки формування галузей українського права шляхом виокремлення та переродження, яке може відбуватися на основі нових суспільних відносин або на основі актуалізації існуючих;

перелік факторів, які впливають на типологізацію галузей українського права, до числа яких автором дисертаційного дослідження віднесено: процеси глобалізації, інтеграції та диференціації, діалектичні

зміни сфери правового регулювання, нові підходи до розуміння права.

Не можна оминати увагою спробу розробки формування методологічної основи дослідження галузевої диференціації українського права на основі синергетичного підходу (р. 1), а також його адаптації стосовно перспектив прогнозування та обґрунтування напрямків удосконалення системи права (п.п. 1.2, 1.4).

Загальна структура роботи в цілому є логічною, послідовною, раціональною, обґрунтованою предметом, метою та задачами дослідження. За авторським задумом робота складається з трьох розділів. У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, ступень її наукової розробленості, визначаються об'єкт, предмет, мета і задачі роботи, її методологічна основа та науковознавча база, а також основні положення, що виносяться на захист, підкреслюється наукова новизна та практичне значення отриманих результатів дослідження.

Перший розділ дисертації присвячено теоретико-правовій та методологічній характеристиці галузевої диференціації українського права. Автором розглянуто проблеми формування і виокремлення галузей права як специфічного компонента правової реальності та обґрунтовано, що норма будь-якої галузі українського права має такий вигляд ментальних складових пропорцій, який виявляється на рівні правового світогляду, правової психології та правової ідеології та ідентифікуються у певних правових знаннях.

Наголошуючи на дискусійному характері питання щодо критеріїв галузевого розмежування системі права, дисертант характеризує особливості та значення традиційних критеріїв, предмету та методу правового регулювання, для виокремлення нових галузей права, зокрема, з урахуванням його поділу на публічне та приватне (с. 36–37). В загальній теорії права досить традиційним є визнання недостатності використання у галузевої диференціації тільки того чи іншого методу, які зумовлюють унікальні властивості переважно фундаментальних галузей права. Тому автор не обходить увагою і такий критерій, що набуває популярності в

останні роки як поняття правового режиму та його значення для існування і наукового осмислення нових комплексних галузей права (с. 42–46).

Встановлено, що у дослідженні галузі права саме типологія дозволяє: по-перше, визначити кількісні та якісні параметри структурних елементів права, по-друге, об'єднати різновеликі у своєму історичному і соціальному розвитку правові масиви і на одному етапі їх функціонування пояснити їх ознаки, взаємозв'язки та відмінності; по-третє, застосувати категорії загального, особливого та одиничного в оцінках різноманітних елементів сучасної системи права, підкреслити їх багатоваріантність і багатоаспектність.

У другому розділі досліджено різні класифікації галузей українського права з виокремленням серед них фундаментальної, основних, профілюючих та комплексних. Автор слушно звернула увагу на те, що диференціація галузей українського права не являє собою одностайності щодо визначення переліку галузей права, щодо віднесення тих чи інших правових інституційних утворень до самостійних галузей. Зроблено висновок, що можна вважати перспективною розробку плюралістичного підходу до поділу системи права на галузі, який містить у собі цілий комплекс різноманітних критеріїв (предмет, метод, правовий режим тощо); його цілком обґрунтовано можна використовувати для відокремлення комплексних галузей права.

Розділ третій присвячений дослідженню передумов виникнення нових галузей українського права, серед яких особлива увага приділена військовому праву, міграційному праву, ювенальному праву та енергетичному праву. Автор зазначає, що розвиток галузі військового права відбувається у напрямку внутрішньогалузевого інституційного відокремлення підгалузей, інститутів; доктринального освоєння військово-правової матерії; проведення системних наукових розробок; створення умов для формування військового права як науки. Доктрина військового права, таким чином, формується шляхом поєднання теоретичних опрацювань нормативної основи цієї комплексної галузі права з практикою реалізації

військово-правових норм, що обумовлює формування науки військового права та навчальної дисципліни військового права.

Робиться акцент та тому, що передумовою формування ювенального права стали ті разючі перетворення, які у процесі розвитку людства випробував статус дитини: від правового режиму речі – приналежності сім'ї, точніше, її глави – батька – до статусу автономного суб'єкта права. Забезпечення належних умов виживання, розвитку та соціалізації підростаючого покоління стало одним із пріоритетних завдань світової спільноти, виконання якого передбачено низкою загальнообов'язкових універсальних і регіональних європейських гуманітарних стандартів.

Апробація результатів роботи здійснювалась у порядку, визначеному законодавством України. Висновки було оприлюднено у доповідях на наукових конференціях, у тому числі всеукраїнських та міжнародних конференціях. Основні теоретичні положення дисертації є внеском автора до процесу подальшого удосконалення галузевої диференціації галузей українського права. Положення дисертації становлять цінність та можуть бути використані у: а) науково-дослідній роботі – як основа для розробки теоретико-методологічних положень щодо подальшого розвитку системи українського права; б) правотворчій діяльності – у процесі удосконалення розвитку окремих галузей українського права; в) юридичній практиці – при використанні конструкцій ієрархізації українського права, усуненні прогалин у національному законодавстві; г) навчальному процесі – при складанні навчальних планів і програм з професійної підготовки фахівців, при підготовці та викладанні навчальних дисциплін із загальнотеоретичної юриспруденції та інших галузевих дисциплін.

Дискусійні питання та зауваження за змістом дисертації.

Відзначаючи теоретичну й практичну значимість рецензованої дисертаційної роботи Р. М. Дудник, необхідно звернути увагу і на наявність дискусійних чи таких, що потребують додаткової аргументації положень, які можуть стати підґрунтям наукової дискусії та напрямами подальшої розробки даної проблеми:

1. Перше запитання методологічного характеру. Системний аналіз особливостей сучасного етапу розвитку галузей українського права передбачає застосування різнорівневої методології. На наш погляд, автор не повною мірою застосовує методологію юридичного позитивізму та соціологічної юриспруденції, які є важливими для розуміння та осмислення змін, що відбуваються у галузях українського права з точки зору їх побудови, структури, загальних властивостей. Важливим для пізнання конкретного змісту права та його смислового значення є також застосування формально-догматичного методу, за його допомогою можна виявити результати змін у правовому регулюванні та надати відповідні правові дефініції (наприклад, визначення профілюючих та комплексних галузей права).

Автору необхідно було більш чітко розглянути співвідношення базових правових понять: система права, структура права, правова системи, система законодавства. На ст. 37 дисертаційного дослідження автор пише – «Коли говоримо про «систему права», не слід ототожнювати цей термін з терміном «правова система». Це два різних поняття. Система права являє собою внутрішню будову такого явища, як право. Правова система – це правова організація всього суспільства, що включає в себе крім системи права такі структурні одиниці, як правова культура, система правоохоронних органів, система інших державно-юридичних органів». Таке розуміння правової системи є достатньо обмеженим та неповним. Тому на публічному захисті пропонується не тільки детальніше визначити свою позицію щодо співвідношення «системи права» та «правової системи», а й представити своє розуміння співвідношення понять «системи права» та «структури права», показати загальне та відмінне між системою права, системою законодавства та системою джерел права.

2. Дисертант приділила достатню увагу наявним у юридичній літературі критеріям поділу права на галузі, серед яких названо предмет та метод правового регулювання, правовий режим, принципи права. Разом з тим хочеться почути від авторки в ході прилюдного захисту відповіді на

такі запитання: Чи існують єдині критерії для визначення галузі права? Якими є межі галузевого поділу?

3. Серед нових галузей українського права як відображення процесів, які відбуваються у сучасному суспільстві Р. М. Дудник надає перевагу військовому праву, міграційному праву, ювенальному праву та енергетичному праву. Які критерії покладено в основу надання переваги саме цим галузям права? Чому не інформаційне право, не медичне право, не екологічне право, не консьюмерсне право або інші нові комплексні галузі права?

4. Не можна визначити достатньо аргументованим пункт наукової новизни, а саме: «розроблено авторський підхід до ієрархізації галузей українського права із застосуванням комплексного критерію, який має прояв у поєднанні моністичного (предметного) підходу до розподілу системи права на галузі з дуалістичним, що має різні варіації та ґрунтується на необхідності пошуку, крім традиційних, та додаткових критеріїв виокремлення самотійних галузей права». Також одним з завдань дисертаційного дослідження є характеристика ієрархії галузей українського права, але у висновках автор констатує що проблема формування, виокремлення та ієрархізації галузей права залишається актуальною (п. 6 висновків, с.189). Потребує додаткової конкретизації авторський підхід до ієрархізації галузей українського права. Які принципи лежать в основі побудови ієрархії галузей права та якою вона є?

5. Всебічний характер дослідженню придало б висвітлення не тільки загальних особливостей виникнення нових галузей українського права, а й порівняння їх з відповідними процесами у зарубіжних країнах, особливо країнах європейських. Тим більше, що серед основних методів дисертаційного дослідження автором названо порівняльно-правовий метод який дозволив здійснити порівняльний аналіз сутнісних та змістовних особливостей деяких нових галузей українського права та права у розвинених зарубіжних державах. В якості ілюстрації застосування даного методу автор наводить п.п. 2.1, 3.2., 3.3. На наш погляд, даний аспект не

знайшов належного висвітлення у дисертаційному дослідженні, тому на публічному захисті пропонується детальніше охарактеризувати спільне та особливе у процесах галузевої диференціації українського права та права у зарубіжних країнах.

Історія права є історією розгалуження правового регулювання відповідно до ускладнення та спеціалізації сфер суспільного життя, тому дисертаційне дослідження значно виграло би якщо її автор складні юридичні конструкції побудові системи права, становлення нових галузей права та відповідним змін у системі основних галузей українського права проілюструвала відповідними історичними та сучасними прикладами. Як на становлення нових галузей права впливають правова політика держави щодо галузевоутворення та процеси глобалізації і інтеграції?

Тема дослідження має не тільки теоретичне, але й практичне значення, тому доцільним було розроблення відповідних практичних рекомендацій які б дозволили автору чіткіше визначити тенденції розвитку українського права.

6. Недоліком роботи можна вважати й те, що автор, наводячи деякі теоретичні твердження не завжди наводить посилання на літературні джерела (с. 26, 34, 35 тощо). Так, на с. 56 дисертант пише: «з урахуванням існуючих підходів до розуміння права та її ознак, уявлення новацій у типологізації галузей права є можливим із таких підстав: ...», але не вказує хто саме з дослідників надає такі класифікації.

Загальний висновок по дисертації. Проте, висловлені зауваження носять дискусійний та рекомендаційний характер, і, тому істотно не впливають на загалом позитивну оцінку дисертаційного дослідження Р.М. Дудник.

Наукові положення і висновки, сформульовані у дисертації, досить повно викладено у 8 публікаціях, у тому числі 4 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, 1 публікації у зарубіжному періодичному науковому виданні, 3 тезах до наукових конференцій. Зміст автореферату відповідає змісту дисертації,

стисло відтворюючи її основні положення та висновки. Дисертаційна робота Р.М. Дудник за своїм змістом відповідає паспорту наукової спеціальності 12.00.01 - теорія та історія держави і права; історія політичних і правових чень.

Викладене вище дозволяє зробити висновок, що за змістом та науковою новизною кандидатська дисертація Р.М. Дудник «Галузева диференціація українського права: поняття, рівні і тенденції розвитку» відповідає вимогам п. 9, 11 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. №567, із змінами, внесеними згідно з Постановою № 656 від 19.08.2015 р., а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 - теорія та історія держави і права; історія політичних і правових чень.

Офіційний опонент-
доктор юридичних наук, доцент
професор кафедри теорії та історії держави і
Одеського державного університету
внутрішніх справ

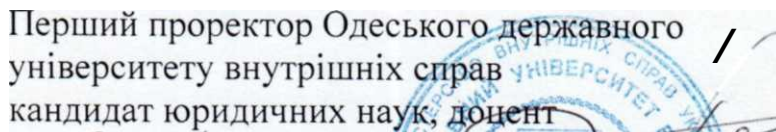

права

Л. Г. Матвеева

«ПОГОДЖЕНО »

Перший проректор Одеського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

/

С.В. Албул

